

44-55

pp. 1-9

1(1)17

K44/7. b.

10/7

Serial: 17

told by: Arkeng Madzungwane
at Dzwerani
written by: Wilfrid Matodzi
date: June 1938.

0-16

1/9

Hune vha ha Mphaphuli vha bva hone

1

He vha bva ~~hoo~~ hone ndi Nzhelele, ndi vhone vhe vha vha vhe vho-Negota vha ha Thoho-ya-Ndou.

Vho vha vhe vhone vho faraho phamba ya zwidzimu zwa ha Thoho-ya-Ndou. Holu lunanga lwo vha lu tshi lidziwa nga madekwana na nga mats Sheloni, u fana na tsimbi ya thabelo. Musi holu lunanga lu tshi lidzwa ho vha hu na dzinwe dzine vha lidza kathihi nalwo.

Hezwi zwithu ~~shz~~ vha ri, "Ndi vhu~~ta~~ambo ha u ~~ta~~bisa khosi misi i tshi ya Manyangani na misi i tshi vuwa Manyangani."

Misi vho no fhedza u lidza hedzi phalaphala vha renda nga milomo; hei ndi yone midzimu mihulu na zwino kha shango la Ha-Mphaphuli. Vho bva nayo misi vha tshi shavha ngei Nzhelele, vho funzwa misi ila hu kha di vhusa ene mune Thoho-ya-Ndou, ngauri vho vha vho fara na thungu ya u phasela midzimu ya musanda.

Misi vha tshi shavha ~~na~~ ngei Dzata Nzhelele, vha ha Mphaphuli vho mbo di tuwa na lufhalafhala lwa tshikumo tsha murena Thoho-ya-Ndou, vha tshi tshimbila vha tshi lidza, vha tshi tshina na u pembela vha tshi ri ro wana vhukoma.

Havha vhathu vho thoma u dzula Tshitomboni, hu no pfi Lunguda, la vha lone shango lavho.

Vha thoma u vhuswa nga Tshilala Mphaphuli. Ha ri misi khosi yo no dzama, ha dzheniswa Ratsibi Mphaphuli; ndi hone misi hu tshi vhusa Ratsibi ha da ene we a vha e ene mufara thungu ya mpambo wa u phasela zwidzimu/zwa ha Thoho-ya-Ndou, ene mukalaha Nema~~ka~~nga,

s. (17) 1(1)17

K44/7

2

a tshi amba na murena Ratsibi Mphaphuli a ri, "Shango lino a lo ngo naka, ho fanelaho u dzula vha ha Thovhela vha bvaho Mutangalumani Nzhelele ndi hangei seli Mbilwi."

Ndi hone vha tshi phakashela vha tshi ya hone Mbilwi.

Vha wana li tshi tou vha daka lihulu-hulu, la luhanakha, na miluwa, na mimvumvu nga ngomu ha lenelo daka. Ndi hone vha tshi thoma u hada uri vha swike tsini ha tshisima, uri vha do kona u ka zwavhudi madi atsho. Misi vha kha di hwivha vha wana ndau i na vhana vhayo vhararu, musi ila ndau i tshi vha vhona ya fara munwe wavho ya vhulaha, vhalala vhanwe vha shavha, ndi hone nga matshelo vha tshi bva vho fara mafumo, na vhura, na misevhe, vha tshi swika vha wana ila ndau henefho, vha i vhulaha, ha ri i tshi fa ya fa yo vhulaha ~~munwe~~ munwe muthu wa vhuvhili, vhanwe vhe dzi khuvhabvu.

Ndi hone vha tshi hada lila daka, vha swika tsini ha muri muhulu u sa dzheniho duvha wa Tshikululu, henefho tsindeni lawo vha wana tshisima tsha e a vha a tshi tou seluwa, vha tshi ira dzina li no pfi Musenene. Henefho tsini hatsho hu na tombo lo itaho lubaba lihulu-hulu, madi a tshenetsho tshisima o vha a tshi tou thwee, a tshi tou tshea na mano musi muthu a tshi nwa.

3 } Ndi hone vha tshi fhata mudi vhukati ha lenelo daka lihulu, vha ira mudi wavho dzina vha ri u pfi Mbilwi, ndi hone he shango la ha Mphaphuli la wana hone dzina heli li no pfi Mbilwi, ngauri kale/ho vha hu na munwe munna we a vha a tshi pfi Ne-Mbilwi, we a vha o x fhata mudi wawe tsini ha lenelo daka lihulu. Musi

khosi i tshi pfa u naka ha dzina la hoyo munna ya ira mudzi wayo ya ri, "Mudzi hoyo u pfi Mbilwi."

Vha vhea ula munna Sukumani Nmakanga uri a vhe ene nduna khulu ine musi vhathu vha tshi da musanda u yo luvha vha swikiswa nga ene, ngauri ndi ene we a pfulusa vha ha Thovhela ngei Tshitomboni, a vha isa hune vha vha hone shangoni la mavu matswuku. Ndi hone vha ha Thovhela vha tshi langana uri vha fanela u vhea Tshiendeulu ngei Miluwani.

Misi khosi Ratshibi Mphaphuli o no dzama vha ya u mu vhulunga henengei Tshitomboni. Ndi hone vha dzhenisa nwana wawe Rañwedzi a vha ene khosi, a vhusa zwinzhi, ula Sukumani Nmakanga a lovha, vha dovha vha vhea Nmakanga Mushanganisi wa mavhuthu.

Rañwedzi o vha e muthu wa u lwa nga pfumo, na matso awe o vha e matswuku a tshi nga mulilo. O vha a tshi dalelwa nga Mabunyu, a tshi vha thavhela dzikholomo. Vha ira nduna yawe Nmakanga vha ri ndi ene "Mushanganisi wa mabuthu, u magwaza ba i phekisa, u ganda phanzi u ganda phezulu, u muzi wa masende a madoda." Ndi luambo lwa Tshibunyu.

4
Ndi hone a tshi tuwa na Mabunyu vha enda vha tshi vhulaha vhathu na vhakoma vha sa luvhiho. Vhothe vha thoma u luvhiswa na mashango manzhi, vha tshi/fariswa nga Mabunyu. Madzina a eneo mashango asia: Thengwe, Mukula, Vondwe, Khubvi, Ha-Tshikundamalema, Ha-Luvhimbi, Ha-Mukuya na Miohe hune zwino vha ri ndi ~~Ha-Tshikundamalema~~ Ha-Tshikundu. Vhathu vhothe vho vhatshi mu ofha ngauri o vha e muhali.

Misi Rañwedzi a tshi kha di tshila a lutanya vhana vhawe a tshi vha lutanyela vuhosi, uri a sie o vhona a kundwaho. Madzina a vhenevho vhana ndi Tshikalange na Mz Makwarela, Tshikalange o vha o fhiwa shango la Tshififi, Makwarela o fhiwa la Tshifuji. Fhedzi hoyu Tshikalange o vha o isa vhana vhawe mulani o funzedzwa nga magota awe vho-Muthaphuli vha ri ndi hone iwe Tshikalange u tshi do pfana na khosi Ramabulana nga u isa vhana vhau murunduni, na hone ndi hone u tshi do ri u tshi lwa na maswina, wa ya wa ramba Ramabulana uri a do u thusa uri ulwe na maswina au."

Ndi hone murena Rañwedzi Mphaphuli a tshi sinyuwa zwinzhi a ri, "Tshikalange o ita miswaswo, o isa hani vhana murunduni; arali havho vhana vha vhuya vha songo tsha da phanda hanga; nda vha vhona ndi nga do fa. Na midzimuni yanga vha songo tsha da, ngauri vho ntshandukela, vho no vha Maguvhu, na Tshikalange zwa vhukoma zwi vho do mu balela."

Ndi hone a tshi ri, "Litshani ndi dzule ndo vhona, ndi nga de ri ndo no fa a sala a tshi dzhena vuhosi. Ndi hone a tshi ruma mudinda ha nwana wawe Makwarela ari: Ramba mmbi, ngauri Tshikalange ari vhudza nwana wau Makhado a dzhene shangoni la Tshiluvhi, ngauri a vha nduvhi zwa vhuji.

Fhedzi Makwarela o vha a tshi pfana na khotsi-awe nga zwe a tenda khotsi a tshi ri a songo lovhe dzwa, na ngoho ene Makwarela a hana u lovhedzwa.

Ndi hone a tshi takuwa na mmbi a swika a amba ari: Ndo da na vha-Mbedzi vha nga vhothe na zwigidi zwavho. Khotsi a thoma u ita tshimbevha ari: Tshikalange

8 (17)

1(1)17

K44/7

5

u funa u mbulaha, Tshiluvhi o dzhenisa nwana wawe Makhado, ngei masakhani a Luvhuvhu na Mutshindudi hu vho vhusa ene, ho tou sala w duvha lithihi a tshi dzhena fhano a mbulaha.

Zwenezwo Makwarela a sinyuwa ari: "Khotsi anga u funa u vhulawa nga Tshikalange a tshi toda vuhosi, ha litshi a fa nga ethe a kona u dzhena vuhosini; u rumwa u fa a sina lufu. Ndi hone a tshi lila nga mbiti phanda ha khotsi-awe. Khotsi-awe ari u songo lila, tshimbila u yo lwa nae ndi do u farisa nga vhanganga vha thondo, na lufhalafhala lwa mphulo, na mafumo na nanga i no pfi "Luholi, zwi do u farisa nndwani yau u tshi lwa na mukomana uri u mukunde.

6
Zwenezwo murena Rañwedzi a mbo di dzama, vha mu isa hone Tshiendaulu vha mu swita, Magota na vha hulwane / vha langana uri vha vhumbe inwe khosi. Hone ene mune Rañwedzi o vha o sia o vhumba nwana wawe Makwarela, o vha e muthu a funesaho u vhalala bugu yawe ya Bivhili, ngauri o vha o funzedzwa nga Rev. Kuen musi e ngei shangoni la Mavhola. Makwerela o vha e muthu a funesaho vhathu vha vha-Kriste vha kereke ya Lutere "Lutheran Church," ngauri ene o vha e muthu we a funzwa kha kereke ya Lutere.

Ndi hone murena Makwarela a tshi amba ari: ndo takala nga maanda musi ndi tshi vhona Mufunzi Dr. Wangymann, we a vha a tshiri a tshi namela bere vhathu vha tou mu takalela.

10
Ndi hone murena Makwarela a tshi amba ari: "Shangoni langa ndi funa mufunzi wa kereke ya Lutere a tshi da u shuma vhukati ha vhathu vha nga. Ndi hone Rev. Th Schwellnus a tshi rumeal mufunzi Stephens Makhado Masiagwala a vha mufunzi wa murena Makwarela Mphaphuli, a isa ene mufunzi Makhado ha

4. (17)

1/1)17

K44/7

6

khaladzi-awe we a vha a tshi pfi Magdelina Mphaphuli,
hoyu za~~z~~ Magdelina o vha e ene tanzhe la ene
Ra~~n~~wedzi. Hoyu Rev. Stephens Masiagwala o thoma u
shuma shangoni la Manamani, a dovha a dzula shangoni
la Lufule, muvhunduni u no pfi Tshivhawe.

7
Mufunzi St. Makhado z a dovha a pfuluwa a ya
muvhunduni u no pfi Rathari. / Ndi hone khosi a tshi
dzhia ula Magdelina a mu nea mufunzi St. Makhado uri
vha dzule vhothe, ngauri hoyu Stephens Masiagwala o vha
o dzea muduhulu wa ene Mrs. Magdelina Mphaphuli,
zwenezwo murena Makwarela Mphaphuli a ramba vhathu vhawe
uri vha ye u fhatela ula khaladzi-awe dzi-nndu ngei
mudini wa mufunzi Stephens Makhado Masiagwala.

12
Dzi nndu.

Magdelina Mphaphuli a dovha a dzula na mufunzi
Makhado, ngauri mufunzi Makhado o vha o dzea muduhulu
wa Magdelina we a vha a tshi pfi: Maria.

Lufuno lwa murena Makwarela lwa vha luhulu kha
mufunzi Makhado. Nga d~~u~~vha la mus~~i~~ vha tshi ita
dzithevhula vho vha vha tshi thoma u vhidza mufunzi
Makhado uri a thome u ita thabelo vha do kona u shumela
midzimu yavho. Ngauri khosi Makwarela o vha a tshi
zwi d~~i~~vha zwauri midzimu ine vha shumela yone ndi
midzimu i sili. Tshawe ho vha u funa u takadza vha
lushaka lwa hawe lwa ha Mphaphuli, nga u itela
dzithevhula heyo midzimu i sili.

Ene o vha a tshi funesa u vhala mafhungo a ku
vhusele kwa vhana vha-Israele misi ila vha tshi vhuswa
nga khosi Davida na manwe mahosi.

s. (17)

1(1) 17

K 44/17

7

13

A tshi sanda a vho-Nebukadnezar vhe vha vha vha tshi shumela midzimu i sili, na hone o vha a sa funi u funzedzwa tshithu nga muthu a tenda.

8

Ndi hone magota a tshi kuvhangana vha azbaz amba na vha-musanda vhari: "Ri/humbela muthu uri a ri nisele mvula." Makwarela Mphaphuli a fhindula a ri: "A huna muthu a konaho u nisa ~~mvula~~ mvula; mvula i niswa nga Mudzimu wa tadulu, a dovha a vhuisa mbilu a ri: "Arali ndi sa ni nisela ni vho do nyita khosi i so ga ngo lugaho.

Ndi hone a zhs tshi va vha todela muthu a no kona u nisa mvula, ndi hone vhathu vha tshi mu takalela.

Ndi hone a tshi thoma u fhatisa tshikolo, a takuwa nga ene mune duvha le vha thoma tshidina na Nyamita nduna ya we, ndi musi e muthu wawe ane ari a tshi ya fhethu a tuwa nae.

Vha swika vha toda fhethu ha mavu o nakaho ngomu mvedzini wa Tshitongodzivha, misi vho no bwa vha lavhelesa vha vhona e mavu a vhudi.

Ndi hone vha tshi ramba Vhasidzana uri vha kele madi a u suka ngauri fhethu afho ho vha hu si na madi tsini, Vhasidzana vho vha vha tshi da nga dzikhoru u swika vha tshi fhedza zwidina. Na murena Makwarela a tshi twa o dzula henefho na magota awe.

Musi vho no fhedzz zwidina vha ita Hondo zwa fhisiwa a amba na vhatendi a ri,

"Fhatani tshikolo, ndi wone mushumo wanu vhateni vhangana."

14

Vhafhati vha vha vhafunzi vho Stephens Makhado Masiagwala, na meester Stephens Maluleke na Petrus Mabushe, na Mudededzi Stephens Dzivhani na vhanwe vhafarisi vha u suka thophe, vhafarisi vho vha vhe vhanna vha tshivhidzo tsha Mbilwi khosi a nanga vhatanuni uri vha

9

bikele vhafhaṭi zwiliwa. Musi mushumo wo fhela Khosi ya renga Mazenge/na dz dzibalaga zwau fulela na Mafasa Mafasitere a tshikolo a rengela semende ya u hulunga.

A amba na vhafhaṭi a ri: "Rwelani mazenge musitsho no fhela u fulelwa, Khosi Makwarela Mphaphuli a kuvhanganya Magota na Vhatendi nga duvha la vhumambo ha u vula tshikolo, a thavha kholomo mbili inwe ya vha ya Vhatendi, inwe ya vha ya vhatu vha shango ha itwa maliwa manzhi.

Ndi hone Khosi i tshi takuwa ya ri, "Nndu hei ro fhata. Isha la madi vhafunzi vhanganga vha do bva na Zwilazwulo vha tshi da u fasha Khovhe ngomu ishaneli, tshilazwulo o vha a tshi amba fhungo la Mutshidzi na dzithabelo, khovhe a tshi amba vhatu vha no rembuluwa ngomu nndu hei.

A khetha mufunzi Stepheno Makhado Masiagwala uri a vhe ene a do faraho Mushumo wa kereke na u lisa Zwilalelo na dzindovhedzo.

Ndi hone murena Makwarela a tshi ri, "Arali vhafunzi vha tusa hoyu Mufunzi Stephens Masiagwala, ndi do thutha mushumo hoyu wa kereke ngauri a thi funi a tshi tuwa, ndi funa a tshi fela fano."

Murena Makwarela a tshi ralo ndi nga o pfa vha tshi ri, "Mufunzi Stephens masiagwala u fanela u ya u shuma Shangoni la Madevhele hangei P.P.Rust."

Ndi hone nga nwaha wa 1926 Murena Makwarela Mphaphuli a tshi delwa nga biso, a ruma mudinda uri a mu vhidze Mufunzi Masiagwala uri a de a tshi mu itela dzithabelo nga maduvha. Bisoni lawe o vha a tshi

s. (17)

1(1)17

K 44/7

9*

dzula o fara bugu ya Bivhili ya Tshisuthu. Musi we a dzama o vha o di fara Bivhili nga tshanda tshawe. O dzama nga mwaha wa 1926.

10

Musi o no dzama dzinduna na magota vha di todele inwe Khosi ye ya vha i songo nwaliwa/na hone Makhadzi o vha a sa tendi, Khosi ya hone vho vha vho khetha Madadzhe Mphaphuli, vha mu isa zshidz tshidzuloni a vhusa vha songo divhisa Khomishinari, fhedzi vho vha vho sia ene Phaswana Mphaphuli, ene nwana muhulwane wa murena Makwarela. Musi vhatu vhatshena vha tshi vula bugu vha vhona ho nwaliwa Phaswana, o fhiwa na tshigidi musu zwa vhanwe zwigidi zwi tshi fhiwa, ngauri ene o vha e ene tanzhe la murena Makwarela Mphaphuli, ndi hone Khomishiner a tshi kuvhanganya vhatu vhothe vha Shango la ha Mphaphuli ha da na Madadzhe na Phaswana. Musi vho kuvhangana vhothe, ndi hone Khomishiner a tshi takuwa a ima vhukati havho a bvisa vhurifhi ho nwalwaho nga vhahulwane vha Muvhuso, ho vha ho nwaliwa upfi, "Murena Makwarela o sia o vhea Phaswana nwana wawe wa tanzhe." Ndi hone vhatu vha tshi balangana vha ya vha mu dzhenisa vuhosi, Mifhululu na dziphalaphala dza lila. Ndi hone Madadzhe a tshi tuwa o nala, a tuwa na vhatu vhe vha vha vha tshi funa ene.

Ndi hone Vhafunzi vho Westphal na Stephens Masiagwala a tshi ya u mu fhatutshedza, ene Phaswana Mphaphuli, Ndi ene a Khou vhusaho na namusi.

End. S. 17.